

Ústav Dálného východu

Oponentský posudek dizertační práce

Igor Průša „*Média a společnost v Japonsku: Povaha a proměna médií, komunikace a mediopolitického komplexu v kontextu nezápadní společnosti*“

Dříve než přistoupím k vlastnímu hodnocení práce, považuji za nutné nejprve nastínit základní kritéria, která jsem při jejím posuzování uplatňoval. Vyjdeme-li z předpokladu, že vysokoškolské, akademické studium je koncentrováno do třech stupňů – totiž bakalářského, magisterského a doktorandského programu, měla by se tato skutečnost odrazit i v nárocích kladených na povahu a kvalitu prací, jimiž jsou jednotlivé stupně uzavírány. Od bakalářské práce očekáváme, že autor prokáže znalost základní literatury k již známému tématu, tuto literaturu kriticky zhodnotí, posoudí její klady a zápory a v závěru se přikloní k některému z existujících názorů s tím, že své rozhodnutí náležitě vysvětlí a obhájí. Jinými slovy bakalářskou prací student dokládá, že zvládl *základní vědecké postupy*, tj. práci se stávající literaturou. Magisterská práce by naproti tomu měla dokládat i autorovu schopnost samostatně formulovat problém, analyzovat ho v *rámcích stávajících paradigmat* a předložit své *vlastní řešení* tohoto problému. Vrcholem snažení by pak měla být práce doktorská, která již ze své podstaty stojí na pomezí studia a samostatné vědeckovýzkumné činnosti. Její autor by měl být schopen nejen odhalit a přesně vymezit okruh problémů, které dosud nebyly pojmenovány a řešeny, ale při hledání odpovědí na základní otázky by měl být schopen formulovat vlastní, kvalitativně nový metodologický aparát, který dále posunuje a obohacuje naše poznání obecných zákonitostí dané vědní disciplíny. Jinými slovy dizertační práce by měla být *originální nejen co do cílů a závěrů, ale i co do nástrojů a metod řešení*.

1. Téma práce, její struktura a metodologická východiska

Globalizační procesy, které v posledních desetiletích zásadním způsobem ovlivňují život každého jednotlivce i celých společností, přinášejí zjevně protichůdné výsledky. Snaha o co nejtěsnější propojení jednotlivých zemí do vyšších nadnárodních celků jde ruku v

ruce s odstředivými tendencemi a rozpadem světového společenství do politických, ekonomických či kulturních bloků. Zavádění globálních norem a standardů, jejichž cílem má být snadnější komunikace a vzájemné porozumění, paradoxně vede k vyostřování rozporů mezi kulturami a nejednou končí násilným střetem. Hledání odpovídajících modelů a vzorců, s jejichž pomocí by bylo možno zajistit dostatečně efektivní způsob „mezikulturní“ komunikace, se proto stává základním úkolem celé řady společenskovědních disciplín, počínaje obecnou lingvistikou přes kulturní či sociální antropologii a konče sociologií či politologií.

Je nezpochybnitelným faktem, že Japonsko bylo na prahu 20. století jedinou zemí mimo západní kulturní okruh, která úspěšně prošla procesem modernizace západního typu a v zásadě nekonfliktním způsobem zapracovala západní hodnoty do svého kulturního vzorce. Tato skutečnost sama o sobě však v žádném případě neznamená potvrzení univerzální platnosti evropského modelu modernizace, kterým by bylo možno obhájit civilizační primát západního světa a prokázat, že anticko-křesťansko-židovská tradice je normou a vzorem pro ostatní, mimoevropské kultury. Právě naopak; existence celé řady specificky japonských faktorů, které vždy hrály a nadále hrají v japonské společnosti nezastupitelnou roli, jasně ukazuje na naléhavou potřebu „skutečné komparativní analýzy vývoje podobných transformací vně evropského kontextu“ (Bjorn Wittrock, „Social Theory and Intellectual History“, in: Hidehiro Sonoda, Shmuel Noah Eisenstadt (ed.): *Japan in a Comparative Perspective*, Kyoto, International Research Center for Japanese Studies 1999, s. 113). V tomto smyslu se téma překládané dizertační práce jeví jako slibný příspěvek do diskuse o povaze jednotlivých prvků života současné japonské společnosti – jmenovitě japonského mediopolitického komplexu. Téma je o to aktuálnější, že v české literatuře dosud neexistuje žádná seriózní studie, která by v dostatečné míře popisovala specifika japonských medií a analyzovala jejich roli v japonské společnosti.

Hned v samém úvodu autor předznamenává, že práce „se nesoustředí kolem jediné výzkumné linie“ (s. 7), ale usiluje o tematickou a obsahovou různorodost. Práce je tak ve své podstatě souhrnem pěti samostatných studií, které jsou – i přes autorovo ujišťování o jejich „vzájemném informačním obohacování“ – svých charakterem dosti odlišné. První a třetí část je vysloveně teoretická, druhá část převážně analyticko-popisná a poslední dvě části jsou na pomezí teorie a praxe; snad i proto mají obě poslední kapitoly svou vlastní teoreticko-metodologickou část, a to i přesto, že první kapitola se snaží plnit

funkci metodologického východiska práce jako celku. Tato „strukturální“ roztržitost je nepochybně vyvolána i tím, že všechny části již byly v minulosti publikovány jako samostatné studie (viz pozn. 2 na s. 8). Ačkoli takovýto přístup není v přímém rozporu s povahou dizertační práce, osobně ho nepovažuji za nejšťastnější. Dizertační prací má totiž autor prokázat krom jiného i svoji schopnost definovat problém, formulovat vlastní metodologický aparát, provést analýzu a vyvodit příslušné závěry. Takto vystavěná práce pak bývá následně publikována buď jako celek nebo po částech. Autorův „netradiční“ přístup však neumožňuje jasné vymezení problému, vylučuje existenci „červené nitě“ argumentace, která by se vinula celou prací, a znemožňuje formulaci jednoznačných závěrů – ostatně toho si je vědom i autor a sám na tento nedostatek poukazuje (viz pozn. 195 na s. 215).

Po metodologické stránce práce vychází z procesu dewesternizace a snaží se diskutovat studovanou problematiku skrze Wittrocku optiku „mimoevropského přístupu“. První část práce (Dewesternizace mediálních studií) je velice zdařilý přehled názorů a teorií, které narušují či dokonce bourají europocentrický přístup k nezápadním společnostem. Bohužel, autorovy argumenty vycházejí téměř výhradně z prací „západních“ odborníků (jedinou výjimkou jsou necelé čtyři stránky o dewesternizaci mediálně komunikačních teorií v Japonsku – zde bych rozhodně uvítal začlenění mediálně komunikační problematiky do širšího rámce dewesternizace japonské společnosti jako celku), takže se nakonec paradoxně jedná o „westernizaci dewesternizace“. Tento převážně „západní“ pohled na japonskou společnost se nejsilněji projevuje v částech, kde autor diskutuje problematiku národní či kulturní identity Japonců (s. 19–21) a sociální komunikace (větší část kapitoly 3, zejména s. 77–91). Převážně jednostranný, „západní“ přístup je patrný například při zmínkách o „teorii japonského národa“ (*nihondžinron*); její ucelenou podobu autor klade do 70. let 20. století, přestože charakter systematického diskurzu nabývá tato diskuse již v 90. letech 19. století. Zcela opomíjí aktivity kolem časopisu *Taijō* (vycházel od roku 1895), ve kterém Keitarō Kaneko publikoval zásadní stať *Nihon džinšū no tokusei*, stejně jako práce Jaičiho Hagy *Kokuminsei džūron* (1907) a *Kokugo to kokuminsei* (1928), Jošia Nody *Nihon kokuminsei no kenkjū* (1914) či Kónana Naitóa *Nihon bunkaši kenkjū* (1924). Za poznámku stojí i fakt, že od 70. let 20. století byla koncepce *nihondžinron* (tj. studium a obhajoba specifických rysů japonského národa) postupně opouštěna a nahrazována koncepcí *nihonron* (studium specifik japonského společenského systému); tento posun úzce souvisel s nástupem tzv.

revizionistů (v USA zejména Ezra Vogel, Chalmer Johnson, Clyde V. Prestowitz a James Fallows, v Japonsku pak Jošio Suzuki či Jukio Noguči). V kapitole 3 autor okrajově zmiňuje (přejímá z dalšího zdroje) Hamagučiho koncepci *kandžin* (*kandžinšugi*, kontextualismus) – nikde s ní však dále nepracuje. Přitom hlavní Hamagučiho práce - *A Conceptual Model of the Japanese: Toward a Methodological Innovation in Japan Studies* (1985), *Nihonrašisa no saihakken* (1988), *Nihongata moderu to wa nani ka* (1993), *The Contextual Model in Japanese Studies* (1996), *Nihon kenkjú genron* (1998) – jsou dostupné v anglickém i japonském jazyce. Stejným způsobem autor opomíjí původní práce Chie Nakaneové (*Tate šakai no ningen kankei*), Takea Doie (*Amae no kózó*) či Jasusukeho Murakamiho (*The Society as a Pattern of Civilization*) a pouze přebírá hodnocení těchto prací z jiných publikací (Nišida 1996, Mijoši a Harootunian 1989 a další). Absence původních metodologických přístupů japonských autorů tak do značné míry snižuje hodnotu jinak velice pečlivě zpracované teoretické části.

2. Analýza problému

Analytické části dizertační práce jsou zevrubně rozpracovaným popisem jednotlivých stránek mediální krajiny dnešního Japonska. I přes autorovu snahu postihnout co nejpečlivěji všechny stránky studované problematiky, objevuje se v textu několik mylných informací a sporných tvrzení, se kterými by bylo možno polemizovat. Pro omezený prostor tohoto posudku vybírám jen některé z nich:

Období izolace země (*sakoku*) autor interpretuje v duchu stereotypních přístupů jako „totální uzavření se před vnějším světem“ (s. 138). Ve skutečnosti se Japonsko nikdy zcela neuzavřelo a kromě pololegálních aktivit (pašerácký obchod přes souostroví Cušima) či neoficiální expanze (okupace království Rjúkjú sacumským knížectvím s tichým souhlasem *šógunátu*) udržovalo pravidelné styky s Čínou, Koreou i Evropou. Díky těmto sice omezeným, avšak oficiálně povoleným vztahům proudily (zejména ve druhé polovině tokugawského období) do Japonska nejen vědecké poznatky, ale také informace o dění v regionu i ve vzdáleném světě.

Na straně 153 autor zmiňuje obecně známou fotografii velitele spojeneckých okupačních vojsk generála McArthurů ve společnosti japonského císaře, kterou publikovaly japonské noviny dne „29. srpna [1945]“. Ve skutečnosti McArthur přiletěl do Japonska ve funkci SCAPu (*Supreme Commander of Allied Powers*) dne 30. 8. a ke zmíněné schůzce došlo až 27. září (viz *Nihonši sógó nenpjó* [Souhrnná chronologie japonských dějin], Tokio,

Jošikawa kóbunkan 2005, s. 624), takže 29. srpna nemohly japonské deníky uveřejnit žádnou společnou fotografii.

Na straně 154 autor uvádí poněkud zavádějící formulaci: „Bezprostředně po oficiální japonské kapitulaci 8. září 1945 začínají Američané řídit a reorganizovat některé úseky japonské masmediální krajiny...“ Není zcela jasné, k jaké události se vztahuje zmíněné datum; zda ke kapitulaci či k reorganizaci masmedií. Kapitulační listiny byly totiž podepsány japonskými představiteli již 2. září 1945 na palubě bitevní lodi Missouri kotvící v Tokijském zálivu a prvním krokem ke změně „japonské mediální krajiny“ byla směrnice vrchního velení okupační správy týkající se svobody slova a tisku vydaná 9. září 1945.

Další historická nepřesnost je na straně 156, kde se autor zmiňuje o „ukončení americké okupace podepsáním sanfranciské mírové smlouvy v dubnu 1952“. V kontextu celé práce můžeme považovat fakt, že se nejednalo o „americkou okupaci“ (na straně 155 autor dokonce používá termín „americké okupační mocnosti“ – sic!), ale o okupaci prováděnou spojeneckými vojsky (kromě USA se na okupaci Japonska podílely i Austrálie, Nový Zéland, Velká Británie a Britská Indie), za marginální; od čeho však nemůžeme odhlédnout, je datum podpisu sanfranciských dohod – 8. září 1951; tyto dohody pak vstoupily v platnost 28. dubna 1952. Autor zde pravděpodobně zaměnil datum podpisu za datum nabytí právní moci.

3. Stylistická úroveň a formální náležitosti práce

Celá práce je psána vysoce kultivovaným bohatým jazykem. Jednotlivé formulace jsou výstižné co do obsahu a střízlivé co do formy, bez zbytečného „natahování“ a „vycpávání“ textu slovní „vatou“. Argumentace je srozumitelná a přesvědčivá. Na několika místech se však objevují formulační nepřesnosti a neobratnosti (např. na str. 133 termín „olejová krize“ je nevhodným překladem anglického výrazu „oil crisis“, „ropná krize“) či odchylky od běžně zažité terminologie (na str. 138 autor překládá výraz *genró* jako „starší senátor“, přestože se standardně používá termín „otcové-státníci“; skupina *genró* se rekrutovala především z řad příslušníků kliky Sačců, kteří se rozhodujícím způsobem podíleli na restauraci císařské vlády v roce 1868; tito politici tvořili zvláštní poradní sbor císaře, nepodléhali žádné kontrole a stáli nad parlamentem – nelze proto o nich hovořit jako o „senátorech“).

Na některých místech autor nedodrhuje pravidla pro uvádění vlastních jmen. Například u ženských jmen používá přechylování, nikoli však důsledně. Na s. 101 cituje profesorku

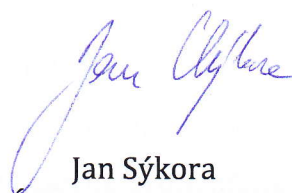
Tokijské univerzity „Čie Nakane“, zatímco by správně měl uvést „Čie Nakaneová“. Obdobně nejednotný je i odkaz na práce, jejímž autorem/autorkou je „Takahaši (2010)“. Na s. 84 autor píše: „Podle Takahašiové (2010)...“, zatímco na str. 102 zmiňuje následující: „Takahaši (2010) nebo Kitamura (in Cooper-Chen, 1997) ... na základě dichotomie *uči-soto* odůvodňují...“; na stejné stránce v prvním odstavci však píše: „... nicméně Takahašiová (2010) dodává ...“.

4. Závěr

Autor si zvolil pro svoji dizertační práci vysoce aktuální, zároveň však náročné a v české literatuře dosud nezpracované téma. Základním problémem práce je absence pevné struktury a k ní se vážících metodologických východisek. Ačkoli autor deklaruje snahu o dewesternizaci přístupů ke studiu japonského mediálního prostředí, čerpá převážně z anglosaské literatury (nebo z děl japonských autorů vydaných – a argumentačně tak upravených – pro anglosaského čtenáře), aniž by se podrobněji zabýval metodologickými přístupy japonských odborníků; v seznamu literatury je pouhých pět původních japonských titulů. O existenci těchto názorů je bezesporu informován, neboť v příloze 2 „Studium médií a komunikace v Japonsku“ zmiňuje mediálního teoretika Ikua Takeuchiho, či „ikonu poválečných kritických mediálních studií“ Ikutaróa Šimizua; s jejich díly ani s díly dalších odborníků vůbec nepracuje. Nezbývá proto než litovat, že nevyužil své erudice absolventa japonských studií a nezhodnotil dlouhodobý pobyt v Japonsku ke zmapování dosud neznámé oblasti japonského mediálního prostředí. Právě takovýto výstup by byl skutečně původním a neotřelým přínosem pro naše poznání studované problematiky.

I přes uvedené výhrady však považuji předkládanou dizertační práci za hodnotnou a doporučuji, aby byla předložena k obhajobě.

V Praze 12. 3. 2010

Jan Sýkora
Ústav Dálného východu
Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze